

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.2.11>

УДК 336.1

Р. Г. Головін,

к. держ. упр., докторант, НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-8984>

ТІНЬОВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ЗЕМЛІ: ОЦІНКА БЮДЖЕТНИХ ВТРАТ

R. Golovin,

PhD in Public Administration, Doctoral Candidate,

Research and Development Institute of the Academy of Financial Management

SHADOW FARMING ON THE LAND: ESTIMATION OF BUDGET LOSSES

У статті досліджено проблему втрат бюджету від тіньових земельних відносин, тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва. Зокрема, при тіньовому господарюванні на землі та подальшому продажу продукції рослинництва в тіньовий оборот відбувається ухилення від оподаткування і бюджет не отримує надходжень від сплати податку на додану вартість, податку з доходів фізичних осіб, військового збору, єдиного соціального внеску.

Запропоновано механізм визначення бюджетних втрат при тіньовому господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва та тіньового обігу продукції рослинництва. Визначено обсяги бюджетних втрат при тіньовому господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва та тіньового обігу продукції рослинництва. Доведено необхідність запобігання податковим (бюджетним) втратам при тіньовому господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва та тіньового обігу продукції рослинництва.

Тіньові процеси в економіці країни завдають різних втрат та суспільно-економічних напружень. В першу чергу до таких втрат необхідно віднести бюджетних втрати. Тіньове господарювання на землі з метою виробництва продукції рослинництва є первинною ланкою формування тіньової економіки, яке доповнюється продажом продукції рослинництва в тіньовий обіг. Тіньове господарювання на землі та продаж продукції рослинництва в тіньовий обіг зумовлюють податкові втрати у вигляді несплати (не внесення) податку на додану вартість, податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб, військового збору, єдиного соціального внеску. Такий ситуація визначає необхідність протидіяти уникненню оподаткуванню, і першим кроком для цього є визначення обсягів бюджетних втрат тіньового господарювання на землі та продажу продукції рослинництва в тіньовий обіг. Визначення обсягів бюджетних втрат дозволить оцінити та усвідомити проблему, визначити напрями вдосконалення системи оподаткування для запобігання уникненню оподаткування.

The article examines the problem of budget losses from shadow land relations, shadow land management and shadow crop production turnover.

Shadow farming on land for crop production is the primary link in the formation of the shadow economy, which is accompanied by tax evasion and supplemented by the sale of crop products in the shadow economy. Further shadow turnover of crop production leads to increased shadow phenomena and further tax

evasion. Shadow farming on land for the purpose of crop production and the sale of crop products in the shadow turnover cause tax losses in the form of non-payment (non-payment) of value added tax, income tax, personal income tax, military duty, and unified social tax.

This situation makes it necessary to counteract shadow farming on land and shadow turnover of crop products in order to counteract tax avoidance and the shadow economy. The first step is to determine the amount of budgetary losses from shadow farming on land and the sale of crop products in the shadow market. Determining the amount of budgetary losses will allow us to assess and understand the problem, and identify areas for improving the taxation system to prevent tax avoidance.

To determine the amount of budgetary losses, the article proposes a mechanism for determining budgetary losses in the course of shadow farming on land for the purpose of crop production and shadow turnover of crop production. The article also determines the amount of budgetary losses in shadow farming on land for the purpose of crop production and shadow turnover of crop production, which proves the need to prevent tax (budgetary) losses in shadow farming on land for the purpose of crop production and shadow turnover of crop production.

Based on the results of the study, the article determines the amount of budgetary losses from shadow farming on land and shadow turnover of crop production, which is impressive and amounts to more than UAH 20 thousand per 1 hectare of land or more than UAH 390 billion of budgetary losses annually. Since shadow farming and shadow turnover of crop products are the basis for scaling up shadow processes in other sectors of the country's economy, budget losses from shadow farming and shadow turnover of crop products exceed the expected losses to the economy and budget and can reach more than a trillion hryvnias.

Ключові слова: *втрати бюджету, тіньове господарювання на землі, тіньовий обіг продукції рослинництва, механізми опублічнення, кооперація, детінізація, детінізація земельних відносин, господарювання на землі, тіньовий обіг продукції рослинництва.*

Keywords: *budget losses, shadow farming on land, shadow turnover of crop production, publication mechanisms, cooperation, de-shadowing, de-shadowing of land relations, land management, shadow turnover of crop production.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Визначення частки тіньової економіки в економіці країни або визначення втрат від тіньової економіки завжди було проблемою. Тіньове господарювання на землі та тіньовий обіг продукції рослинництва є ключовою складовою тіньової економіки. Вирішення проблем тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва є вагомим у вирішенні проблеми тіньової економіки в цілому.

Оцінка втрати від тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва дає можливість, не тільки усвідомити втрати, які наносяться економіці, але й визначити механізми утворення цих втрат, а відповідно і визначити механізми протидії тіньовим процесам та втратам від них.

До ключових втрат від тіньової економіки незаперечно відносяться втрати податкових надходжень та надходжень від інших внесків та платежі до бюджету. Визначення таких втрат є проблемою, зокрема є проблемою і визначення втрат бюджету від тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема високого рівня тінізації економіки України постійно перебуває в полі зору науковців, органів влади та суспільства. Дослідженням проблеми

тіньової економіки займається багато українські вчених, зокрема Я.А. Жаліло [1], О.М. Іваницька[14], О.В. Мороз [11], О.З. Уголькова [12] та ін.

Я.А. Жаліло досліджує проблему тіньової економіки в Україні з подальшим виявлення пріоритетів інституційних змін, які б сприяли реальній дієвості політики детінізації, що здійснюватиметься в рамках модернізаційних стратегій для української економіки. Я.А. Жаліло вбачає вирішення проблеми тіньової економіки в розблокуванні «інституційної пастки тінізації та послаблення толерантності суспільства до тіньової економіки через наростання "критичної маси" суб'єктів, потенційно зацікавлених у її подоланні». Також, науковець визначає ряд перешкод послідовному розвитку процесів детінізації, зокрема зростання навантаження трансакційними витратами суб'єктів, які повністю переходять до легальної сфери [1].

Мороз О.В., Семцов В. М. досліджують проблему тіньової економіки на прикладі аграрних підприємств. Автори зазначають, що «діюча система протидії тіньовій економіці не гарантує забезпечення безпеки державі» та вважають, що найбільшим недоліком діючої системи протидії тіньовій економіці є те, «що вона значною мірою не враховує специфіку окремих галузей економіки, наприклад, аграрного сектору». Науковці вважають, що «владі не потрібно намагатися провести всеосяжну регламентацію заходів щодо боротьби з тіньовою економікою, а запроваджувати їх у міру необхідності, оскільки цілком очевидно, що нині неможливо створити універсальний рецепт протидії тіньовим процесам»[11].

О.З. Уголькова визначає, що «вирішення проблеми тіньової економіки потребує узгоджених зусиль держави. Стратегічними пріоритетами в боротьби з тіньовою економікою на сучасному етапі є стимулювання інвестиційних процесів, вдосконалення грошово-кредитної політики, використання сучасних фінансових інструментів, розвиток діджиталізації, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, значне зниження та вирівнювання податкового тягаря, спрощення податкової системи, посилення податкового контролю з погляду витрат виробництва, ефективного управління

державним сектором економіки, посилення державного нагляду за державними коштами, позиками та іноземними інвестиціями, протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо» [12].

Необхідність в дослідженнях тіньової економіки, зокрема тіньового господарювання на землі та тіньовий обігу продукції рослинництва зумовлена колосальними втратами, які отримує бюджет країни від існування та розвитку тіньових процесів.

З аналізу існуючих досліджень тіньової економіки в сільському господарстві в Україні на сьогодні відсутня уява та механізми визначення бюджетних втрат від тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва. Це потребує проведення додаткових досліджень тіньової економіки саме в сільськогосподарському виробництві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження полягає у визначенні обсягу бюджетних втрат при тіньовому господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва та тіньового обігу продукції рослинництва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Господарювання на землі зумовлює виникнення податкових зобов'язань у суб'єктів такого господарювання щодо сплати податків, які є надходженнями як до державного бюджету, так і надходження до місцевих бюджетів. Державний бюджет отримує надходження в якості податку на додану вартість та військового збору. Місцеві бюджети отримують надходження в якості податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку, земельного податку та мінімального податкового зобов'язання з податку на доходи фізичних осіб щодо земельних ділянок.

Таблиця 1. Аналіз окремих надходжень до місцевих бюджетів

Найменування	Виконано за період 2021 року	Виконано за період 2022 року	Виконано за період 2023 року	Уточнений річний план 2024 року	Виконано за період півріччя 2024 року
РАЗОМ НАДХОДЖЕННЯ	580699,2	555097,1	652609,1	611296,0	264046,2
ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ	346713,2	393460,6	434540,9	378935,9	172297,0
<u>1. Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</u>	<u>228323,0</u>	<u>285757,3</u>	<u>304851,5</u>	<u>245343,2</u>	<u>107922,8</u>
в тому числі Податок та збір на доходи фізичних осіб:	212230,3	272245,3	289398,2	227 822,2	93 301,3
<i>1.1. Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата</i>	15 984,7	13 595,2	19 203,0	17 409,9	6 477,0
<i>1.2. Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування</i>	4 559,2	3 602,6	4 693,4	4 701,8	2 350,7
<i>1.3. Податок на доходи фізичних осіб у вигляді мінімального податкового зобов'язання, що підлягає сплаті фізичними особами</i>	0,0	0,0	625,1	1 000,4	364,9
<u>2. Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України</u>	<u>89896,6</u>	<u>84305,1</u>	<u>100008,8</u>	<u>102768,1</u>	<u>50819,8</u>
в тому числі Податок на майно	43242,7	36790,8	43829,4	44489,6	19471,7
<i>2.1. Земельний податок з юридичних осіб</i>	11815,5	9693,9	9926,4	10344,8	4454,5
<i>2.2. Земельний податок з фізичних осіб</i>	2 028,1	1432,4	2160,4	2111,9	413,8
в тому числі Єдиний податок	46282,4	47226,1	55805,4	57864,2	31179,9
<i>2.3. Єдиний податок з сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків</i>	5293,8	4493,6	5861,8	5829,7	2598,9

В 2023 році податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) склав 66,5% податкових надходжень до місцевих бюджетів (таблиця 1), що робить ПДФО ключовим джерелом податкових надходжень до місцевих бюджетів.

При цьому, податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата не є ключовим в структурі загальних надходжень від податку на доходи фізичних осіб. Так, в 2023 році в структурі загальних надходжень від податку на доходи фізичних осіб податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата склав всього 6,63%.

Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата – це податок на доходи фізичних осіб, які віддали власну землю в оренду. На думку розробників законодавчих змін із встановлення мінімального податкового зобов'язання зі встановленням мінімального податкового зобов'язання з податку на доходи фізичних осіб щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення мала була б вирішена проблема оподаткування доходів від тіньового господарювання на землі. Але встановлення мінімального податкового зобов'язання не можна назвати успішним. Так, планові надходження від податку на доходи фізичних осіб у вигляді мінімального податкового зобов'язання в 2024 році було встановлено у розмірі 1004 млн. грн., що склало 5,76% від планових надходження від податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата встановлених у розмірі 17409,9 млн. грн.

Також, встановлення мінімального податкового зобов'язання щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення не вирішило проблему оподаткування діяльності з виробництва продукції рослинництва та її продажу, оскільки мінімальне податкове зобов'язання не може, зокрема, замінити податок на додану вартість, податок на прибуток, а головне не

створює механізму унеможливлення тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва.

Ключовою складовою формування податку з доходів фізичних осіб є оподаткування доходів від господарювання на землі з метою виробництва продукції рослинництва (орендна плата, дохід від продажу виробленої продукції рослинництва).

При господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва формування надходжень податку з доходів фізичних осіб відбувається за рахунок наступних баз оподаткування:

- доходу від надання в оренду землі сільськогосподарського призначення;
- доходу, задекларованого власником землі від господарювання на землі в якості фізичної особи (так званого одноосібника);
- доходу, задекларованого власником землі від господарювання на землі в якості фізичної особи підприємця.

Також, зазначені бази оподаткування є базами для сплати військового збору та єдиного соціального внеску.

Важливо зазначити, що земля одночасно є об'єктом, на який може спрямовуватися діяльність з метою виробництва продукції рослинництва, та засобом діяльності, що зумовлює її самостійну участь у виробництві продукції рослинництва, а значить і у створенні доданої вартості, яка і є базою для оподаткування податком з доходів фізичних осіб, податком на прибуток, податком на додану вартість та базою для сплати військового збору та єдиного соціального внеску.

При тіньовому господарюванні на землі відбувається уникнення або можливе уникнення від оподаткування при здійсненні господарських операцій, які створюють бази для оподаткування. Зокрема такі бази оподаткування можуть бути утворені під час продажу товарно-матеріальних цінностей та надання послуг для забезпечення господарювання на землі з метою виробництва продукції рослинництва. Дохід, який формується чи міг

би формуватися в результаті продажу продукції рослинництва виробленої при господарюванні на землі, також утворює базу оподаткування.

Розмір податкових втрат від тіньового господарювання на землі залежить від обраної моделі господарювання, а саме від організаційно-правової та організаційно-виробничої форм господарювання.

Як правило, тіньове господарювання на землі представлене неpubлічним неорганізованим самотійним господарюванням, тому при проведенні примірного визначення обсягів податкових втрат, ми повинні виходити з того, яка модель публічного господарювання може замінити тіньове господарювання, при цьому зберегти самотійність господарювання.

Оптимальною моделлю для організованого самотійного господарювання на землі є «об'єднання власників землі в юридичній особі, зокрема в юридичній особі, яка перебуває на спрощеній системі оподаткування 4 групи (для сільськогосподарських виробників) і платником податку на додану вартість. Така організаційна форма забезпечує можливість максимально зменшувати витрати за рахунок особливого оподаткування, як для виробників сільськогосподарської продукції, та має можливості розподілу організаційних витрат на значні обсяги (площі) виробництва» [4]. Саме така форма самотійного господарювання на землі буде взята для обчислення податкових втрат від тіньового господарювання на землі. За такої форми господарювання не сплачується податок на прибуток, при цьому сплачується єдиний податок за ставкою 0,95% від нормативної грошової оцінки.

Запропонована [3] новітня інституція господарювання на землі з метою виробництва продукції рослинництва передбачає, що «прибуток від господарювання на землі власник землі отримує в якості орендної плати – чим більше прибуток, тим більше орендна плата».

Виходячи з вищенаведеного, можна визначити модель розрахунку обсягів податкових втрат, яка не є складною. При визначенні податкових втрат вважаємо, що продукція продається і споживається на території України. При постачанні товарно-матеріальних цінностей для виробництва продукції

рослинництва, надання послуг (виконання робіт) для виробництва продукції рослинництва оплата здійснюється тіньовою готівкою, що відповідно, створює умови для ухилення від оподаткування податком на додану вартість, податком на доходи фізичних осіб, податком на прибуток. Також відбувається ухилення від сплати військового збору та єдиного соціального внеску.

При продажі виробленої продукції рослинництва за тіньову готівку та за готівку, що перебуває поза банківським обігом, буде відбуватися ухилення від оподаткування податком на додану вартість, податком на доходи фізичних осіб, податком на прибуток та, також, відбудеться ухилення від сплати військового збору та єдиного соціального внеску.

Фактично продукція рослинництва та її неопублічний (тіньовий) обіг є першоджерелом формування тіньової економіки. Подальший тіньовий обіг продукції рослинництва буде причиною подальшого створення неопублічної (тіньової) доданої вартості, як при збереженні форми (продукції рослинництва), так і при матеріалізації через споживання чи використання в інших товарах та послугах, разом з чим відбувається подальше ухилення від оподаткування та сплати встановлених законодавством зборів та внесків до бюджету.

Отже, бюджетні (податкові) втрати при тіньовому господарюванні на землі необхідно поділити за походженням, зокрема:

- бюджетні (податкові) втрати, які утворюються в результаті несплати податків постачальниками матеріальних цінностей та виконавців робіт чи послуг (початкове джерело бюджетних (податкових) втрат);

- бюджетні (податкові) втрати, які утворюються в результаті несплати при безпосередньому господарюванні на землі з метою виробництва продукції рослинництва (основне джерело бюджетних (податкових) втрат);

- бюджетні (податкові) втрати, які утворюються в результаті несплати податків та зборів у покупців (споживачів) продукції рослинництва (наслідкове джерело бюджетних (податкових) втрат).

Відповідно до підпункту «а» пункту 1 статті 193 Податкового кодексу України ставка податку на додану вартість становить 20%. А для продукції рослинництва (коди товарів 1001, 1003, 1005, 1201, 1205, 1206 за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності), відповідно до підпункту «г» пункту 1 статті 193 Податкового кодексу України ставка податку на додану вартість становить 14% [8].

Оподаткування доходів фізичних осіб, що підлягають оподаткуванню відповідно до статті 163 Податкового кодексу України оподатковується за ставкою 18% від бази оподаткування (стаття 167 Податкового кодексу України) [8].

Відповідно до пункту 161 підрозділу 10 Перехідних положень Податкового кодексу України встановлюється військовий збір від доходів визначених у статті 163 Податкового кодексу України за ставкою 1,5% від бази оподаткування [8].

Відповідно до частини 5 статті 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», платники єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розмірі 22% від бази оподаткування [9].

Для початкового джерела бюджетних (податкових) витрат:

- витрати у вигляді несплати податку на доходи фізичних осіб необхідно визначати як добуток суми витрат на постачання товарно-матеріальних цінностей, наданих послуг та ставки податку (18%).

- витрати у вигляді невнесення військового збору необхідно визначити як добуток суми витрат на постачання товарно-матеріальних цінностей, наданих послуг та ставки збору (1,5%).

- витрати у вигляді невнесення єдиного соціального внеску необхідно визначити як добуток суми витрат на постачання товарно-матеріальних цінностей, наданих послуг та ставки збору (22%).

- втрати у вигляді несплати податку на додану вартість необхідно визначити як суму:

- як добуток витрат на посівний матеріал та ставку податку (14%)

- як добуток матеріальних витрат відмінних від посівного матеріалу та ставки податку (20%).

- як добуток суми витрат у вигляді послуг з обробітку ґрунту, захисту рослин, збиранню врожаю, транспортування врожаю та ставки податку на додану вартість (20%).

Безумовно, що для початкового джерела бюджетних (податкових) втрат існують податкові втрати від несплати податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб, а також не вносяться військовий збір та єдиний соціальний внесок. Треба також мати на увазі, що постачання товарно-матеріальних цінностей та надання послуг є матеріалізованою працею та безпосередньою працею з постачання товарно-матеріальних цінностей та надання послуг.

Для основного джерела бюджетних (податкових) втрат у вигляді несплати податку на додану вартість, які визначаються як добуток доданої вартості на ставку податку на додану вартість у розмірі 14%.

При обчисленні бюджетних (податкових) втрат основного джерела бюджетних (податкових) втрати, необхідно враховувати, що прибуток від господарювання на землі власник землі отримує в якості орендної плати, то базою для визначення втрат у вигляді невнесення військового збору та єдиного соціального внеску є додана вартість. Отже, втрати військового збору необхідно обчислювати як добуток ставки (1,5%) військового збору на додану вартість, а втрати єдиного соціального внеску як добуток ставки єдиного соціального внеску (22%) на додану вартість.

Не можливо ланцюгово відслідкувати кінцеву учать тіньової продукції рослинництва в тіньовій економіці по кожному виду продукції зі зрозумілих причин. Але, виходячи з того, що продукція рослинництва та її неpubлічний обіг є першоджерелом формування тіньової економіки, можемо оцінювати, що

частка тіньової економіки відповідає частці тіньового обігу виробленої продукції рослинництва. Відповідно, співвідношення бюджетних (податкових) втрат та отриманих надходжень до бюджету буде відповідати співвідношенню тіньової (непублічної) економіки до публічної економіки. З наведених обставин, бюджетні (податкові) втрати від подальший тіньовий обігу продукції рослинництва обраховувати не будемо, а бюджетні втрати від господарювання на землі будемо вважати мінімальними бюджетними втратами від тіньового господарювання на землі.

Виходячи з того, що засоби праці це матеріалізована праця людини, можна вважати, що постачання товарно-матеріальних цінностей та надання послуг для виробництва продукції рослинництва є матеріалізованою працею та безпосередньою працею з постачання товарно-матеріальних цінностей та надання послуг. Тобто доданою вартістю створеною раніше, початковою. Ця додана вартість є базою для оподаткування та визначення встановлених законом платежів та зборів.

Під час господарювання на землі створюється нова додана вартість - основна.

Для мети нашого дослідження (визначення мінімальних бюджетних втрат від тіньового господарювання на землі) початкова і основна додана вартість становлять загальну базу для визначення розмірів податків, платежів та зборів.

Можна представити ситуацію, коли земля та інші природні умови без участі людини виробляють продукцію рослинництва і такій ситуації буде відповідати пасовища, на якому росте трава. Трава є продукцією рослинництва, яку, зокрема, споживає велика рогата худоба, і яка, відповідно, є необхідним раціоном корови для отримання молока та м'яса. Альтернативою використання пасовища може бути виробництво зернових. Якщо вирішити, що використання землі під пасовища є неефективним способом її використання, то відбудеться зменшення площ пасовищ, наслідком чого буде зменшення виробництва молока і м'яса, що сформує дефіцит цих продуктів і зростання ціни на них. Зростання ціни на молоко і

м'ясо буде стимулювати збільшення поголів'я великої рогатої худоби і, відповідно, повернення землі під пасовище.

Такий приклад на пасовищі та траві дає зрозуміти з іншої сторони, що створена на землі додана вартість може ототожнюватися з грошовим обсягом виробленої продукції та відповідає базі для визначення розмірів податків, платежів та зборів.

Обсяг виробленої продукції з одиниці площі залежить від врожайності та цін на продукцію рослинництва. Пробувати визначати якісь точні податкові втрати буде неправильно, тому правильніше представити податкові втрати в певному діапазоні на 1 гектарі землі, наприклад від 20000 грн. до 50000 грн., що є цілком ймовірними доходами, таблиця 2.

Таблиця 2. Податкові втрати з 1 гектару землі, грн.

Дохід з 1 гектара землі, грн.	Податок на додану вартість, грн.	Податок з доходів фізичних осіб, грн.	Військовий збір, грн.	Єдиний соціальний внесок, грн.	Загальна сума податків та зборів (втрат), грн.
20000	2800,0	3600,0	300,0	4400,0	11100,0
30000	3684,2	4736,8	394,7	5789,5	14605,3
40000	4912,3	6315,8	526,3	7719,3	19473,7
50000	6140,4	7894,7	657,9	9649,1	24342,1

За даними Державної служби статистики України станом на 01.12.21 року збір врожаю було здійснено з площі 15380,3 тисяч гектарів, при чому площа, з якої збір врожаю було здійснено підприємствами, становила 11177,1 тис. га, а площа, з якої збір врожаю було здійснено підприємствами населення, становила 4203,2 тис. гектарів.

За даними Державної служби статистики України посівні уточнені площі під урожай 2023 року у господарств всіх категорій становить 22808,8 тис. га, у підприємствах 16255,3 тис. га, з яких у 3896 тис. га фермерські господарства, та 6553,5 тис. га господарства населення.

Навряд чи населення продає продукцію публічно, так як і більшість так званих фермерських господарств. Тому з 41789 тисяч гектарів земель

сільськогосподарського призначення можна говорити, принаймні, про підзвітні 16255,3 тисяч гектарів. Земельні площі, на тимчасово окупованій території за виключенням земель Автономної республіки Крим, підзвітні до окупації, на підставі статистичної звітності за 2021р та за 2023р. становить 2610,5 тисяч гектарів (22808,8-20198,3). Враховуючи, що на території тимчасово окупованого Криму підзвітна площа земель сільськогосподарського призначення в 2013 році становила 476,3 тисячі гектарів землі, можна оцінити тимчасове зменшення підзвітних земель на 3086,8 тисяч гектарів. Отже, можна орієнтовно визначати непідзвітними площі (такими, на яких може відбуватися тіньове господарювання) 22446,9 тисяч гектарів.

З 1 мільйону гектарів землі податкові втрати можуть складати від 11 млрд. грн. до 24 млрд. грн., або в середньому 17,5 млрд. гривень з 1 мільйону гектарів землі.

Отже, можливий обсяг податкових (бюджетних) втрат тільки від господарювання на землі з метою виробництва продукції рослинництва може становити 392,82 (17,5 x 22446,9) мільярдів гривень.

Висновки

Обсяг бюджетних втрат від тіньового господарювання на землі є вражаючими. Подальший тіньовий обіг продукції рослинництва спричиняє нові податкові втрати. Ці обставини роблять проблему тіньового господарювання на землі ключовою проблемою економіки, яка потребує вирішення.

Проблема тіньового господарювання та тіньового обігу продукції рослинництва, які утворюють бюджетні втрати, може вирішуватися шляхом комплексних заходів, зокрема податкового врегулювання (податковий механізм), організації публічного господарювання (організаційний механізм) та посилення державного управління сферою обігу продукції рослинництва (управлінський механізм).

Залишення проблеми тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва без вирішення надалі буде причиною бюджетних втрат.

Напрямами подальших розвідок є дослідження механізмів протидії тіньовому господарюванню, зокрема напрями податкового врегулювання, організаційного та управлінського врегулювання.

Література

1. Головін Р. Г. Тіньові відносини при виробництві та обігу продукції рослинництва в Україні та напрями запобігання їм : *Фінанси України*. 2024. № 4. С. 73-84. URL: <https://finukr.com.ua/index.php/journal/article/view/13>.
2. Головін Р. Г. Формування земельних відносин в Україні в сучасних умовах / Р. Г. Головін // *Наукові праці НДФІ*. 2024. № 1. С. 94-101.
3. Головін Р.Г. Формування нового інституту господарювання на землі : *Економіка і підприємництво*. 2024. № 52. С. 178-189. URL:https://kneu.edu.ua/ua/periodic/ekon_pidpr/arhivn/vipus_52/
4. Головін Р.Г. Щодо причин поширення тіньового виробництва та обігу продукції рослинництва : *Електронне наукове видання «Наука і техніка сьогодні»*. 2024. №34. С. 285-304. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/12667>.
5. Головін Р.Г. Опублічнення продукції рослинництва виробленої в результаті тіньового господарювання на землі та чинники податкового впливу : *Електронне наукове видання «Наука і техніка сьогодні»*. 2024. №34. С. 305-318. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/12668>.
6. Жаліло Я. А., Тищук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. Тіньова : *Економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. - К. : НІСД, - 2011. - 96 с.*
7. Мороз О.В., Семцов В. М. Тіньова економіка: структура, зміст та особливості функціонування. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 96.

8. Податковий кодекс України : Закон України від 01.12.2010р. № 2755-VI. Дата оновлення: 18.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

9. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закону України. Дата оновлення: 28.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

10. [10] Рослинництво. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

11. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-dokhodiv-do-2030-s1218-271223>.

12. Іваницька О.М., Р. Г. Головін Формування системи державного управління реалізацією продукції рослинництва: організаційно-фінансові аспекти : *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 90-102. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4959.

13. Іваницька О. М., Р.Г. Головін Форми земельних відносин та їх державне регулювання в Україні : Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». 2018. №2. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2018/2/4173//>.

14. Уголькова О. З. Аналіз особливостей та сучасного стану тіньової економіки в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. 2020. Т. 4, № 1. С. 119-124. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2020_4_1_15.

References

1. Golovin, R.G. (2024), "Shadow relations in the production and circulation of crop production in Ukraine and directions of their prevention", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 73-84, available at: <https://finukr.com.ua/index.php/journal/article/view/13> (Accessed 05 Jan 2025).

2. Golovin, R.G. (2024), "Formation of land relations in Ukraine in modern conditions", *Naukovi pratsi naukovo-doslidnoho finansovoho instytutu*, vol. 1, pp. 94-101.

3. Golovin, R.G. (2024), "Formation of a new institution of land management", *Ekonomika i predprinimatelstvo*, vol.52, pp. 178-189. available at: https://kneu.edu.ua/ua/periodic/ekon_pidpr/arhivn/vipus_52/ (Accessed 05 Jan 2025).

4. Golovin, R.G. (2024), "On the causes of the spread of shadow production and circulation of crop production", *Elektronne naukove vydannia «Nauka i tekhnika sohodni»*, vol. 34, pp. 285-304, available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/12667> (Accessed 05 Jan 2025).

5. Golovin, R.G. (2024), "Publication of crop production produced as a result of shadow farming on land and factors of tax influence", *Elektronne naukove vydannia «Nauka i tekhnika sohodni»*, vol. 34, pp. 305-318, available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/12668> (Accessed 05 Jan 2025).

6. Zhalilo, Ya. A., Tyshchuk, T. A. Kharazishvili, Y. M., and Ivanov O. V. Tineova (2011), *Economy in Ukraine: Scale and directions of overcoming: analytical supplement* [Ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia : analit. dop.], Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine.

7. Moroz, O.V. and Semtsov, V.M. (2013), "Shadow economy: structure, content and features of functioning", *Ekonomika APK*, vol. 5, p. 96.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (Accessed 25 Dec 2024).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On the collection and accounting of a single contribution for obligatory state social insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (Accessed 15 Dec 2024).

10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2024), "Crop production", available at: <https://ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 December 2024).

11. Ivanitska, O.M. and Golovin, R.G. (2023), “Formation of the system of state management of the sale of crop production: organizational and financial aspects”, *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 90-102, available at: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4959 (Accessed 05 Jan 2025).

12. Ivanitska, O.M. and Golovin, R.G. (2018), “Forms of land relations and their state regulation in Ukraine”, *Elektronne naukove vydannia «Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka»*, vol. 2, available at: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2018/2/4173/> (Accessed 05 Jan 2025).

14. Uholkova O. Z. (2020), “Analysis of the features and current state of the shadow economy in Ukraine”, *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Seriya : Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4, no. 1, pp. 119-124, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2020_4_1_15 (Accessed 05 Jan 2025).

Стаття надійшла до редакції 17.01.2025 р.